

Наталія КОВАЛЕНКО

ФРАЗЕМІКА ЯК ОБ'ЄКТ ДАЛЕКТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Фраземи, що зафіксували елементи самосвідомості людини, мислення, вірувань та звичаїв, багатоговікового досвіду, виступають засобом вираження і прояву духовного багатства народу. Зростання інтересу до вивчення української історії, культури, духовності й мови зокрема підтверджує актуальність вчення О.Потебні про зв'язок мовних одиниць з етнокультурою, роль екстра- та інтралінгвальних факторів у формуванні їх семантики.

Фраземіка як наука має багаті традиції, вагомим внеском у її розвиток є чимала кількість праць, присвячених проблемам природи та семантики фразем, що функціонують у говірках і діалектах. Щоправда, і нині все ж існують розбіжності у визначенні предмету дослідження, а також у термінології.

Термін „народна фразеологія (фраземіка)” вживається дослідниками у досить широкому розумінні, а найчастіше, як така, що „створюється і функціонує в мові народних мас” [1: 174] і разом з книжною (авторською) входить до складу фраземіки мови. Здебільшого об'єктом вивчення українських діалектологів є незафіксовані в літературних жанрах народні фраземи, як правило, без коментування території побутування [2; 3; 4; 5]. Існують сучасні розвідки, автори яких використовують вищеназваний термін у дослідженнях особливостей фраземіки окремих говірок [6; 7].

Для позначення специфічного різновиду фраземіки загальнонародної мови, яка виявляється у різножанрових усних народних творах, вживають термін „фольклорна фразеологія” [8]. Структура, семантика й функціонування локальних фразем описані на матеріалі фольклорних творів Полтавщини [9; 10].

Зацікавлення лінгвістів традиційною народною культурою відбилосся в наукових дослідженнях лексики і фраземіки в контексті основних обрядів. Для української діалектології й суміжних наук мова традиційної обрядовості є надійним джерелом глибшого пізнання складу й структури мовленнєвих одиниць, з'ясування їх генези, семантики, реконструкції елементів духовної та матеріальної культури. Завдяки польовим дослідженням у науковий обіг введено чималу кількість обрядових номінацій. Окремі тематичні групи фразем докладно репрезентовані у студіях обряду весілля на Поліссі (Романюк П.Ф.), Закарпатті (Лавер В.І.), Гуцульщині (Бігусяк М.В.), Східній Слобожанщині (Магрицька І.В.).

Описані поліські говірки в поховальному обряді (Конобродська В.Л.) та в дійствах, пов'язаних із народженням дитини (Толстая С.); окремі фраземи родинного обряду – в гуцульських [Бігусяк М.В.].

Глибокого та всебічного вивчення потребують фраземи на позначення понять виробничої діяльності людей та її розгалужень. Галузева фраземіка є невіддільною складовою частиною загальнонародної мови, про що свідчать наявні праці з говіркового мовлення у лісозаготівлі [11], коноплярстві, прядінні й ткацтві на Сумщині [12].

Особливий науковий інтерес викликає „фраземіка діалекту”, предметом вивчення якої є всі сталі вирази, що функціонують у мовленні. Окремі діалекти мови не є замкнутими системами, а входять до складу загальної, складнішої системи, яка охоплює і риси, спільні для загальнонародної мови, і специфічні ознаки певних діалектів. Досі в мовознавстві не вироблено єдиних критеріїв розмежування літературних та власне діалектних фразем, які співіснують одночасно. Труднощі пов'язані насамперед із збиранням діалектного матеріалу, фіксацією всіх варіантів, що є важливим для фразеології, укладання регіональних словників, а в теоретичному плані – для простеження закономірностей та характеру функціонування фразем у складі говіркового мовлення. Територіально опубліковані дослідження з фраземіки українських говірок можна розподілити таким чином: середньополіські говірки північного наріччя; буковинські, наддністрянські, бойківські, гуцульські, закарпатські, лемківські говірки південно-західного; наддніпрянські, степові говірки південно-східного наріччя.

У наукових розвідках терміни „фраземіка діалекту” та „діалектна фраземіка” окреслюють здебільшого різні мовні факти, хоч трапляється вживання цих термінів як тотожних. Така ситуація зміниться з укладанням регіональних словників фразем, коли зросте „можливість виявити багатство діалектної фразеології і шляхом зіставлень хоча б приблизно визначити взаємовідношення українських діалектів у цій ділянці структури української діалектної мови” [13: 16]. Досвід укладання такого типу словників вже маємо у лінгвістиці східнослов'янських мов [14;15], а передувало цьому виділення власне діалектних фразем з-поміж загальнонародних, з'ясування їх локальних ознак.

Для українських дослідників залишається маловивченою діалектна фраземіка окремих ареалів, хоч визначено її сутність та місце в системі мови, критерії виділення [16; 17]. У наявних розвідках, як правило, визначаються особливості вузьколокальних сталих висловів у порівнянні з фраземікою літературної мови на фонетичному, лексичному, граматичному, синтаксичному та стилістичному рівнях. Діалектні фраземи можуть відрізнятися від певних одиниць літературної мови не тільки компонентним значенням, а й семантикою. Відзначимо й різноаспектність у вивченні фразем-регіоналізмів: семантико-тематичний, структурно-семантичний, історико-генетичний, порівняльно-історичний, лексико-

граматичний і стилістичний.

Особливо цінні відомості містять опубліковані дослідження з діалектної фраземіки подільських говірок (Доленко М.Т.), східноподільських (Очеретний А.Д.), бойківських (Демський М.Т., Прадід Ю.Ф.), закарпатських (Лавер В.І., Грицак М.А.), наддніпрянських (Чабаненко В.А., Хоменко В.І.). Отже, найгрунтовніше описані діалектні фраземи південно-західного наріччя.

Фраземіка є вдячним матеріалом для „дослідження соціо- та психолінгвістичних основ говіркової мовленнєвої виразності, для дослідження естетичної, емотивної та волюнтативної функції живого народного мовлення” [18: 104], вона може слугувати джерелом історичної діалектології, допомогти розкрити „історичні закономірності розвитку фонетичної системи, граматичної будови і особливо словникового складу сучасної української літературної мови” [19: 96]. Необхідність проведення таких досліджень зумовлюється й екстралінгвальними факторами, оскільки науково-технічний прогрес спричиняє прискорену архаїзацію мовних одиниць, різні екологічні й антропогенні чинники впливають на міграцію населення, а це своєю чергою призводить до поступового зникнення з ужитку груп лексики та фраземіки.

Отже, з цього погляду можна виділити такі методи досліджень: 1) описовий; 2) порівняльний; 3) лінгвогеографічний. Особливого значення в діалектології набув описовий метод, який покликаний виконувати найважливіше завдання – визначати характерні ознаки діалектного континууму [20: 71-72]. Опис фраземіки окремих говорів української мови здійснено в різних обсягах, здебільшого аналізуються семантика і види варіювання.

Порівняльні дослідження у фраземіці здійснено на трьох рівнях: 1) діалект і літературна мова; 2) у межах українського говіркового континууму; 3) на східнослов'янському тлі; 3) між слов'янськими мовами.

Незаперечною є доцільність вивчення фраземіки апробованим у діалектології (на фонетичному та лексичному рівнях) методом лінгвогеографії. Загальноновизнаним є твердження, що „лінгвістичні карти, атласи дають цінний і переконливий матеріал для вивчення багатьох аспектів територіальних діалектів” [21: 95], а теоретичні та методичні засади їх укладання цілком прийнятні й для фраземіки. Лінгвогеографічний метод дозволяє виявити ареали фразем на певній території, географію їх лексичних та семантичних варіантів, з'ясувати місце творення сталого вислову, його етимологію. Отже, „у зв'язку із властивістю фразеологізмів мігрувати їх ареали, звичайно, відчутно ширші за ареали явищ інших мовних рівнів, зокрема й лексичного” [13: 19].

Описи слов'янської фраземіки, які здійснили В.Мокієнко та А.Івченко, засвідчують, що специфічні риси тієї чи іншої фраземної системи можна виявити на рівні структурно-семантичної (або семантичної) моделі [22; 23; 24; 25]. Отже, ареальному описові має передувати процедура формування

семантичних рядів, груп, тематичних полів. Наступний етап полягає у виділенні структурно-семантичних моделей внаслідок аналізу ряду фразем, об'єднаних спільним значенням, однотипністю синтаксичної структури, варіюванням лексичних компонентів у межах однорідної тематичної групи.

Зауважимо, що в мовознавстві не було єдиного погляду на фразему як на об'єкт моделювання. Дослідники, які заперечували можливість семантико-структурного моделювання фразем, розуміли його як схему творення нових мовних одиниць [26]. Змінилися погляди на цю проблему завдяки розробці методу структурно-типологічного аналізу. Під структурно-семантичною моделлю розуміють комплексний інваріант синтаксичної структури, внутрішньої форми фразем, коли допускаються деякі відмінності у компонентному складі в межах однорідної тематичної групи [27: 67]. Отже, фраземна модель не може прогнозувати творення нових одиниць, вона може бути лише одним з аспектів описової лінгвістики.

Потреба залучення фразем західноподільських говірок до наявних діалектологічних студій зумовила вибір цієї зони та проблематики ареального опису.

Матеріали нашої картотеки свідчать про чисельне переважання фразем, у яких об'єктом характеристики є сама людина, риси її характеру, поведінка, фізичний або психічний стан, розумові здібності, соціальний стан.

У фразеосемантичному полі „Фізичний стан людини” виявлено такі структурно-семантичні моделі:

1) „простягти (віддати) + кінцівки = померти”: *в'їткн¹нути но²ги* (Ор, Цк), *прос'т'агн¹ути но²ги* (Кд, Крм, Крч, Лс, Пл, См, Цк), *прот'агн¹ути но²ги* (Км), *в'їткн¹нути рат²и'ц'ї* (Кс), *в'їткн¹нути ко²пита* (Др, Км, Мк, Пл, См, Цк, Шд), *в'їдати к'ін'ц'ї* (Км, Крм, Кс, Мк, Ор, См, Цк);

2) „піти / відправитися + асоціативна назва місця захоронення = померти”: *п'їти ўв'їше'н'ки* (Зр, Кд, Кт, Пл), *п'їти п'їд мураву* (См);

3) „залишилось + назва співвідносної з людиною частини тіла = схуднути”: *ли'їшли'с'а од'н'ї к'їстки і шк'їра* (Ор), *т'їл'ки воч'ї ли'їшли'с'а* (Кс), *одна т'їн' ли'їшилас'а* (Крч);

4) „схуднути + на + назва тонкого (довгого) предмета”: *висох на нитку* (Др, Кр, Пл, СУ), *спаиувала на нитку* (Кд), *висохнути на т'ран'ку* (Др), *висохла на дрімбу* (Чр);

5) „покласти зуби + на + назва місця зберігання = голодувати” *покласти зуби на полиц'у* (Злн, Зр, Кд, Нг, См, Шд), *покласти зуби на полку* (Рх, См), *покласти зуби на банти* (Др, Пл, СУ), *в'їш'їти зуби ў банта* (Мн);

6) „дрібнички + в роті + не мати = голодний (а)”: *макової зе'р'нини ў рот'ї не' було* (Нг), *т'р'їски ў рот'ї не' було* (См, Шд), *кришки ў писку не' мати* (Мк), *р'їски ў рот'ї не' мати* (Км);

7) „голодний(а) + як + тварина = дуже голодний(а)” репрезентована

такими прикладами: *голодний йак пес* (Др, Злч, Ів, Км, Кс, Кр, Лс, Мк, СУ), *голодний йак воўк* (Злч, Ів, Кр, Крм), *голодний шо воўк* (Пл), *голодна йак сука* (Мк);

8) „неістівне + їв би (їла б) = дуже голодний (а)” характеризується високим ступенем експресивності завдяки образним конкретизаторам: *терн’а би зара з’їў* (СУ), *ц’в’ашки жаран’і їїла б* (СУ), *р’ичча б їїў* (Злч, СУ), *тр’іски би грис* (Кс);

9) „велику тварину + з’їв би (з’їла б) = дуже голодний(а)” має прозору внутрішню форму: *воўка би зїїў* (Кс, Нг), *вола б зїїў* (КК), *кон’а з’їў би* (См) / *кон’а б с’а з’їў* (Кр), *цапа з’їў би* (Пл), *з’їў би пса* (Кр);

10) „напхати + назва органу травлення = наїстися”: *напхати кен’д’юх* (Зн, СУ), *набити жиї лудок* (СУ, Цк), *набити пел’ку* (Крч), *набити писо’к* (Кр), *напхати кшuku* (Злн), *напхати телі’во* (Злч), *напхати жиї’вота* (Км), *начи’нити мац’ок* (Зн), *нажерти жиї’в’ім* (См);

11) „наїстися + як + назва свійської тварини = дуже багато з’їсти” належать фраземи, дієслова-компоненти яких мають високий ступінь експресивності: *нажерс’і йак худоба* (Кр), *нажерти’с’а йак сви’н’а* (Злч), *обжерти’с’а йак кабан* (Злч, СУ);

12) „наїсти + якусь одну частину тіла = погладшати”: *жиї’вота наростити* (Др), *в’їдїйти жиї’вота* (Лс), *нажерти жиї’в’ім* (См), *в’їдростити пузо* (СУ), *в’їтупстити келі’во* (СУ, Чр), *наїйти телі’во* (Злч), *наїйти трудо’ві мозол’* (Др), *нажерти пику* (Др);

13) „дієслово, співвідносне зі *зробитися* + як + свійська тварина”: *розростис’а йак корова* (СУ) / *роснасти’с’а йак корова* (СУ), *зробилас’а йак корова* (Кт), *стати йак кабан* (Крм), *рож: ир’іти йак сви’н’а* (См), *роснасти’с’а йак сви’н’а* (Др);

14) „давити + комаху = спати” утворені такі фраземи: *муху давити* (Крч), *кома́ра дусити* (Зн), *забити ко́мара* (Цк), *подавити ко́мари́ка* (Крм).

Отже, активність побутування фразем названих моделей пояснюється загальною типологічною рисою фраземних систем: переважання фразем для лінгвалізації трагічних подій, гострих переживань людини, негативних характеристик.

Фразеосемантичне поле „Психічний стан людини”, як свідчать спостереження, складається з найуживаніших фразем, що через певні відтінки метафоризації та емоційно-експресивного забарвлення передають найрізноманітніші душевні переживання людей:

1) „надутися + як + птах + на негоду = сердитися”: *здути’с’а йак сич* (МО), *ходи́т йак сич* (Кр), *надути’с’а йак сич* (Злч) / *надути’с’а йак сич на мороз* (Км, Пл), *йак ін’д’уж надути’с’а* (Крч) / *надути’с’а йак ін’д’уж* (Кт), *надути’с’а йак йен’дик* (Зр) / *надути’с’а йак йендик* (Кр), *набурмоси’ти’с’а йак ін’д’уж* (Крм), *с’н’іри’ус’і йак ко’зут* (Кр);

2) „стояти + назва твердого предмету в орудн. відм. однини = злякатися”: *стоїати пе’н’ком* (Лс), *стати каме’нем* (Кс);

3) „іменник, співвідносний із *страх* + брати (у всіх часових видах) =

злякатися²: *острах* ўз'аў (Км, Мк), *бе^дре л'ак* (Кд), *дри^ежаки бе^друт'* (СУ), *страх уз'аў* (Злн) / *страх ўз'аў* (Шд);

4) „частини тіла + трусяться = дуже боятися”: *кол'іна т'рус'ац'а* (Івн) / *кол'іни т'рус'ац'а кому* (См), *ац к'ішкі с'а т'рус'ат кому* (СУ), *аж 'ноги тр'асуц'а кому* (СУ), *шк'іра т'русі'ц'а* (Кс), *руки стра^слис'а* (МК);

5) „почервоніти + як + рослина (червоного кольору) = засоромитися²”: *заче^рвон'ітис'а шо рожжа* (Пл), *поче^рвон'іти йак пе^рц'уга* (Кск), *поче^рвон'іти йак бур'ак* (Км) / *поче^рвон'іти йак бурак* (Дн), *че^рвон'іти йак бур'ак* (Зн) / *че^рвон'іти йак бурак* (Вн, Гр, Зл, Зр, Мн, МО, Ор) / *че^рвон'іти йак бу^(о)рак* (Кр), *че^рвоніи йак столовіи бурак* (Крм), *заче^рвон'ітис'а шо рожжа* (Пл);

6) „стишитися + як + молода свійська тварина = осоромитися²”: *с'тиши^т тис'е йак іагн'а* (Ів), *с'тиши^т тис'е йак те^дл'а* (Рх);

7) „частини тіла + чешуться = хотіти чогось²”: *аж 'руки ч'ещуц'а* (Крч, Пл), *аж 'руки све^рбл'е* (Мн) / *руки све^рбл'ат* (Цк), *йазик све^рбит'* (Гр, Км, Крч, МО, Ор, ПХ, См) / *йазик све^рбит* (Вр, Зр, Кс, Кр, Мн, Нг, Пл), *йазик сви^рбит* (Лс, Шд) / *йазик че^ше'ц'а* (Кс) / *йазик чухайе'ц'а* (Дн), *зуби чещуц'а* (Івн);

8) „тягар + з плечей + втратити = заспокоїтися²”: *гора с плеч'іў спала* (Пл) / *гора с пле^чч'і спала* (Лс), *гора с плі^чч'еі з'ізла* (Дн, Шд), *гора ўпала с пле^чч'еі* (См), *н'іби гору с пле^чч'еі зваліў* (Км), *кам'ін' с плеч ско^тітис'а* (ПХ), *кам'ін' с пле^чч'і з'ішоў* (Кс), *т'агар с пле^чч'еі ўпаў* (Рх), *т'агар с пле^чч'еі з'н'ати* (Ів).

Для описуваного фраземного поля характерне переважання адвербіальних фразем, що вказують на високий ступінь переживань і в усному мовленні вживаються у ролі обставин. Як правило, такі емоційно насичені вислови мають підсилювальну частку.

Отже, фраземи, які входять до семантичних полів „Фізичний стан людини” та „Психічний стан” характеризуються яскраво вираженим емоційно-експресивним забарвленням і дозволяють виявити структурно-семантичні моделі як інваріант певного фразеологічного ряду.

Умовні скорочення назв населених пунктів:

Хмельницька обл.: Вн – смтВінківці Віньковецького р-ну, Вр – Врублівці Кам'янець-Подільського р-ну, Др – С. Дерев'яни Кам'янець-Подільського р-ну, Злн – С. Зелена Чемеровецького р-ну, Злч – С. Зеленче Дунаєвського р-ну, Зр – С. Зарічанка Чемеровецького р-ну, Івн – С. Іванківці Городоцького р-ну, Кд – С. Кадіївці Кам'янець-Подільського р-ну, КК – С. Кізя Кудриньцька Кам'янець-Подільського р-ну, Км – С. Комунар Кам'янець-Подільського р-ну, Крв – С. Курівка Городоцького р-ну, Крм – С. Кормильче Чемеровецького р-ну, Крч – С. Карачієвці Віньковецького р-ну, Кс – С. Косиківці Новоушицького р-ну, Кт – С. Китайгород Кам'янець-Подільського р-ну, Лс – С. Лісоводи Городоцького р-ну, Мк – С. Маків Дунаєвського р-ну, МО – С. Майдан-Олександрівський Віньковецького р-ну, Нг – С. Нігин Кам'янець-

Подільського р-ну, Орн – С. Оринин Кам'янець-Подільського р-ну, Пл – С. Пилипківці Новоушицького р-ну, ПХ – Пилипи-Хребтіївські Новоушицького р-ну, Рх – С. Рахнівка Дунаєвського р-ну, См – смт.Смочич Дунаєвського р-ну, СУ – смт Стара Ушиця Кам'янець-Подільського р-ну, Цкв – С. Цикова Чемеровецького р-ну, Чр – С. Черче Чемеровецького р-ну, Шд – С. Шидлівці Чемеровецького р-ну. Тернопільська обл.: Ів – Гр – С. Горошова Борщівського р-ну, С. Іванків Борщівського р-ну, Мн – С. Монастирок Борщівського р-ну.

1. Матвіяс І.Г. Народна фразеологія в матеріалах Атласу української мови // Питання фразеології східнослов'янських мов. Тези респ. наукової конференції – К.: Наук. думка, 1972. – С. 147–148.
2. Ларін Б.О. Про народну фразеологію // Праці Х Республіканської діалектологічної наради. – К.: Вид-во АН УРСР. – С. 52–64.
3. Скрипник Л.Г. Власні назви в українській народній фразеології // Мовознавство. – 1970. – №2. – С. 54–65.
4. Кононенко В.І. Українська народна фраземіка: трансформація образу // Мовознавство. – 1993. – № 5. – С. 21–27.
5. Коновратська Н.В. Народні фразеологічні і лексичні показники часу // Вісник Харківського університету № 491. Серія Філологія. Традиції Харківської філологічної школи. До 100-річчя від дня народження М.Ф. Наконечного. – Х.: Видавничий відділ ХНУ, 2000. – С. 321–324.
6. Баденкова В. Народна фразеологія Миколаївщини (на матеріалі української медичної термінології) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. Випуск 4. Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзензелівського. – Ужгород, 2001. – С. 78–81.
7. Добролюбова Г. Категорія моралі в польських народних порівняннях // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку. Збірник наук. праць, присвячених пам'яті проф. С. П.Самійленка. – Запоріжжя: Вид-во Запорізького держ. ун-ту, 1996. – Ч. II. – С. 39–41.
8. Скрипник Л.Г. Фольклорні елементи в українській фразеології // Мовознавство. – 1971. – № 2. – С. 58–65.
9. Хоменко В.І. Фразеологічний склад народних казок, записаних на Полтавщині. // Праці Х Республіканської діалектної наради. – К.: Вид-во АН УРСР. – С. 65–68.
10. Хоменко В.І. Українська фольклорна фразеологія // Питання фразеології східнослов'янських мов. Тези респ. наукової конференції – К.: Наук. думка, 1972. – С. 145–146.
11. Манівчук В.В. Лісорубська фразеологія в українській мові // Питання фразеології східнослов'янських мов. Тези доповідей. – К., 1972. – С. 155–157.
12. Безкишкіна М.Т. Фразеологія коноглярства, прядіння і ткацтва (на матеріалі говірок північно-східних районів Сумщини) // Територіальні діалекти і власні назви. – К., 1965. – С. 94–103.
13. Бевзенко С. П. Актуальність вивчення української діалектної фразеології // Мовознавство. – 1974. – №2. – С. 15–19.
14. Фёдоров А.А. Диалектная фразеология и её отражение в

- областных словарях // Вопросы русской диалектологии. Сб. научн. тр. – Ленинград, 1976. – С. 106–110.
15. Шугурова И.Л., Аксамитов А.С. Первый опыт создания фразеологического словаря одного говора // Вопр. фразеологии. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – №8. – С. 120–131.
16. Бевзенко С. П. До характеристики відмінностей української діалектної мови у фразеології // Питання фразеології східнослов'янських мов. Тези респ. наукової конференції – К.: Наук. думка, 1972. – С. 148–149.
17. Мукан Г.М., Непийвода Ф.А. Діалектні риси у фразеологізмах української мови // Питання фразеології східнослов'янських мов. Тези респ. наукової конференції – К.: Наук. думка, 1972. – С. 149–150.
18. Чабаненко В.А. Фразеологія говірок Нижньої Наддніпрянщини // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 105–106.
19. Медведєв Ф.П. Діалектні та архаїчні компоненти фразеологізмів – важливе джерело вивчення історії розвитку та стилістичних функцій словникового складу сучасної української літературної мови // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 96–98.
20. Калнынь Л.Э., Клепикова Г.П. О некоторых итогах и перспективах исследований по славянской диалектологии // Славяноведение. – 1995. – №6. – С. 66–79.
21. Лавер В.І. До питання про дослідження діалектної фразеології методом лінгвогеографії // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 95–96.
22. Мокиєнко В.М. О специфике ареального описания и интерпретации фразеологических моделей // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов (Ужгород, 25–28 сентября). – М., 1973. – С. 131–133.
23. Мокиєнко В.М. Фразеологические параллели и фразеологические изоглосы в славянских диалектах // Вопросы фразеологии. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – №8. – С. –207.
24. Мокиєнко В.М. Проблемы ареального описания восточнославянской фразеологии // Сравнительно-типологические исследования славянских языков и культур. К IX Международному съезду славистов. Сб. ст. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – С. 40–53.
25. Івченко А.О. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. – Харків: Фоліо, 1999. – 304С.
26. Бурмистрович Ю.А. Образование фразеологизмов как процесс, осуществленный по моделям // Вопросы семантики фразеологических единиц (на материале русского языка): Тезисы докладов и сообщений. / Ред. коллегия: проф. В.П.Жуков (отв. ред.) и др. – Новгород, 1971. – Ч.1. – С. 9–12.
27. Мокиєнко В.М. Славянская фразеология. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1989. – 287С.